

Részletek harctéri naplóból.

Dunst Andor tart. főhadnagy, okl. gépészmérnök.

Júl. 28. Tegnap én is megkaptam a behívómat, úgyhogy ma reggel vonatra ültem s megérkeztem Nagyváradra. A vonatok zsúfolva bevonulókkal, egymás után hagyták el a pályaudvarokat. Óriási tömeg mozgott mindenütt. Virágos kalappal, nagy, hangos jókedvvel a bevonulók ezrei minden állomáson.

Augusztus 8. Nagyon hamar belejöttünk ismét a katonaéletbe. Ezredünket, a 15-ik menetezredet a 4-ik és 3-ik honv. gy. ezredeből állították fel. A debreceniek egyelőre még nem csatlakoztak hozzánk, úgyhogy egyelőre csak két zászlóaljunk van itt Nagyváradon.

Miután ezredünk a városban szét van szórva, inkább csak egy-egy zászlóaljon belül találkozunk mi tisztok s nem is ismerjük az összes bajtársakat. Eddig a következő tisztí névsort tudtam összeállítani:

Ezredparancsnok:	Groszmann	Károly	t.	hdgy.
Jancsó Árpád alezredes.	Fleischer	Károly	t.	hdgy.
Ezred	segédtszt:	Tóth János t. zls.		
Ragány Dezső fhdgy.				
Ezred	utásztiszt:		3. század:	
Kovács Kálmán fhdgy.	Csapó	Márton	szds.	parnok.
	Benedek	Áron	t.	hdgy.
Élelmezőtiszt:	Dunst	Andor	t.	hdgy.
Melcher Gyula hdgy.	Cosztán Pál t. hdgy.			
Gp.	osztágparnok:	Dr. Hoffmann Mihály t. zls.		
Czeglédy Elemér fhdgy.				
I. zlj-p	arnok:		4. század:	
Leöcheý Kálmán ői'nagy.	Vályi	Miklós	fhdgy.,	parnok.
Zlj-s	egédtszt:	Kolozsváry	Dezső	t.
Vörös József fhdgy.	Perlesz	Vilmos	t.	hdgy.
	1. század:	Blau Béla t. zls.		
Mocsáry	Ödön	fhdgy-parnok.	Csillag Vilmos t. zls.	
Schiller	S.	t.	hdgy.	
Heringh	Sándor	t.	hdgy.	5. század:
Vas	Oszkár	t.	hdgy.	Fényes Barna szds., parnok.
Molnár t. zls.				
	2. század:		6. század:	
Vermes	Ottó	szds.,	parnok.	Fabinyi Elek szds.
Nagy Andor t. hdgy.				Vali Péter tart. hdgy.
				Steiner Edgár t. zls.
				Pollák t. hdgy.
				Brück s. orvos.

Aug. 14. Ma harcserű gyakorlatunk volt a tábori ezreddel.

Aug. 16. Hajnali 1 óraker váratlanul riadó volt. „Azonnal felkészülni, mert indulunk”. Reggel 7 óraker felállították az ezredet a városi kórház előtti téren. Elhangzottak a búcsúztató beszédek, „imához” harsant fel a vezényszó, aztán a Himnusz és elindultunk a harctér felé. A tábori ezred zenekar víg, pattogó ritmusú zenéje és a polgári lakosság végeleáthatatlan sorai között mentünk.

Mikor már jól elhagytuk Nagyváradot, akkor tudtuk meg, hogy Berettyóújfalura megyünk, ahol a debreceni 3-asokkal fogunk egyesülni.

Aug. 22. Ma átutazott Berettyóújfalun a tábori ezred I. zlj-a, fel az orosz harctérre.

Aug. 31. Ma hajnalban elindultunk és este érkezünk Bárádra.

Szept. 2. A tábori ezred III. zlj-a átutazott itt Bárádon, ünnepélyesen fogadtuk őket, annál is inkább, mert már a mi vonatunk is készen állott s mi is megkaptuk a parancsot a bevagonírozásra. A falu népe ott állt a vonat mellett és sírva, szívszorongva figyelte készülődésünket. De felharsantak a vezényszavak, megszólalt az utolsó „imához” kürtjel s vonatunk a falu né-

pének kendőlobogtatása s a később induló másik két zászlóalj egetverő éljenzése közepette elindult.

Vonatunk nagyon lassan dőcög, az éneklés, nevetgélés, kiabálás túlharsojga a kerekek zakatolását.

Délután Debrecenbe érünk s néhány óráig vesztegelünk az állomáson. *Szept. 3.* Reggel Csapra érkezett vonatunk. Rövid szünet után tovább dőcögtünk Ungváron át Lavoczne felé. Végig énekeltük és táncoltuk az összes állomásokat, amíg éjjel 11 órakor a magyar határra ért vonatunk. Néhány percre megáll a vonat, felhangzik végig az egész szerelvényen a Himnusz s evvel búcsút vettünk Magyarországtól.

Szept. 4. Kora hajnalban megérkeztünk a galíciai Sianki állomásra. Éppen én voltam szolgálatban ezen az éjjelen. Ahogy leszálok az állomáson, a főnök a velünk utazó ezredorvost kéreti be a váróterembe, mert néhány sebesültet kellene bekötözni, akik itt további irányításukat várják. Felköltöttem az ezredorvost s bementünk az állomásépületbe. Több sebesültet találtunk a váróteremben a 82-es székely ezredtől. Legtöbbje könnyebben sebesült. Rendre bekötözte őket az orvos, mikor végül egy igen jókedvű 82-es bakára került a sor:

„No, mi bajod fiam?”, kérdi az ezredorvos.

„Van vagy két seb rajtam instálom, tessék mán megtekinteni” mondja a székely .

Az orvos megnézi, mutat 2 sebet a lábán, egyet a karján, meg a fején srapnellszilánktól eredő sebek. A baka meg sem szisszent a kötözés alatt.

„Alássan köszönöm” mondja a baka s avval tisztelegve odébb áll. Az ezredorvosnak azonban feltűnt, hogy a baka egész meggömbülve megy ki.

„Gyere vissza, ved le a zubonyodat” parancsolja az ezredorvos. Nagynehezen lehúzzák a zubonyát s legnagyobb elszörnyűködésünkre, a hátán egy nagy szúrt sebet találnak.

„Hát miért nem mondod, hogy még egy sebed van, hiszen csupa vér a hátad?”

„Há még asse legyen, nem fáj!” volt az egykedvű válasz. Ekkora hidegvérűség, valósággal bámulatba ejtett mindnyájunkat.

Szept 5. Végre, késő éjjel mégis elindultunk Siánkiból s ma reggel Samborba érkeztünk.

Hosszas várakozás után megjön a továbbirányító parancs s ekkor megtudjuk, hogy Przemyslbe megyünk. Tehát megértük azt, amit Jókai a Jövő század regényében megírt: „Magyar honvédek fogják védeni Przemysl várát”.

Szept. 6. Az éj folyamán megérkeztünk Przemysl várába. Teljes sötéttségben megáll valahol vonatunk. Allomásnak nyoma sincs. Borzasztóan fázunk, mert hideg van. Rövid menetelés után Krowniki faluba megyünk, mely teljesen üresen, elhagyottan búsul a nagy sötéttségben. Helyben vagyunk.

Szept. 12. Miután zlj-unk feladata lesz a Hurkod nevű erőd védelme, naponta kivonulunk oda, hogy megismerjük. Éjjel fényszóró világítás mellett gyakoroljuk a felvonulást. Ma kivettek a legkülső vonalig. Itt is árkok, falak, alagutak labirintusa. Abszolúte nem tudunk tájékozódni, annyit kanyargunk ide-oda az árkokban, alagutakban. 6 órai menetelés volt, míg ismét visszaértünk Krownikba. Este váratlan parancs jött, hogy azonnal szereljünk fel, mi is megyünk Jaroslauba, ahová a III. zlj-t tegnapelőtt hirtelen elvitték.

Bevonultunk tehát a sötét városba. Az állomáson már ott állt a vonatunk készen. Nyitott kavicszállító kocsiból állt az egész vasúti szerelvény. Útközben nagyon hideg van, a fogunk vacog, de az izgalom belülről fűt. Végre megáll a vonat valahol a sötétségben. Hajnali fél 3 óra van. Tehát *itt vagyunk Jaroslauban*. A vasúti töltés mellett egy réten gyülekezünk. A századok rendben felállnak. Rövid tanácskozás után parancs jön: „szuronyt fel”, „járőrök előre”. Elindulunk. Mire a nap feljön, Jaroslau elé értünk.

Bevonulunk a városba s ott a legnagyobb nyugalmat látjuk. Az emberek nyugodtan jönnek-mennek az utcán. A laktanyában ide-oda járó katonákat látunk. Orosznak azonban nyoma sincs.

Két óra múlva bevonulunk az erődbe. Kijelölik védőszakaszainkat. Cosztán és az én szakaszom egy támpontba kerül, velünk van Csapó százados és a géppuskaosztágpáncsnok Czeglédy főhadnagy is. Minden század elfoglalja a kijelölt helyét. A támpontnak nevezett erődítés azonban semmi egyéb, mint egy csomó vaslemez és drótkadály, mely egy halomban hever. Valami drótkadály látszik ugyan lent, alattunk a völgyben. De ez az egész.

Szept. 13. Ma egész nap szakadó esőben dolgoztunk. Sikerült a megfeszített munkával odáig jutni, hogy estére a támpont mégis valahogy erődített hely képét adta. A felhalmozott vasiemezek, deszkák, stb. segélyével volt már a domb oldalába bemélyített földözékünk a legénység és a tiszték részére. A lövészárók is ki volt ásva, drótkadályt húztunk.

Hogy az oroszok közelednek már, azt a köröskörül vörös horizontról láttuk. Mindenütt égtek a falvak s különösen észak felől közeledett a tűzész. Nyugalom és csend van köröskörül.

Szept. 13. Még mindig szakadatlanul esik az eső. Olyan sártenger és víz van már itt, hogy bokán felül sülyedünk el benne, alig bírunk dolgozni.

Járőreink ma már kontaktusba kerültek az oroszok járőreivel, tehát már rövidesen itt lesz az orosz.

Szept. 15. Végre gyönyörű verőfényes napra ébredtünk. Most már nappal is látjuk a köröskörül füstölgő horizontot. Ez azonban, ahogy megtudtuk, saját embereink műve. A mi visszavonuló csapataink gyűjtják fel a falvakat, amelyek az erődítések előtt zavarják a kilövést s kedvező felvonulási terepet biztosítanak az oroszoknak.

Mindennap fantasztikus számú fogolyról, zsákmányolt ágyúról stb.-ről szólt a jelentés. Így volt ez még tegnap is, hogyan lehetséges tehát, hogy ma már visszavonulásról beszélnek? Ez nagyon deprimál minket. Hiszen még

nem is volt alkalmunk összemérni erőnket az oroszsal. A hírek azt mondják, hogy olyan nagy tömegekben jönnek az oroszok, hogy itt, ezen a meglehetősen sík terepen nem tudjuk felvenni velük a harcot. Valószínűnek látszik, hogy a többi frontrészen van baj s emiatt kell nekünk is visszamenni.

Az ágyúzás egész nap folyik, egyre erősebben hallhatóan, egyre közelebről. Mi is megkaptuk délután a parancsot az előterep letárolására. Borzasztó munka volt ez. Emberek már régen nem voltak a faluban, elhurcolkodtak.

Egy negyed óra múlva lángokban állott előttünk a falu, tőlünk jobbra és balra is égnek a falvak.

Szept. 16. Egész éjjel nagy izgalom volt. Vártuk az oroszok támadását. Az előttünk lévő védővonal tüzei egész éjjel dolgoztak. Már egész tisztán láttuk az ágyúk toroktüzét. Azonban nem történt semmi az éj folyamán. Sőt ma délelőtt gyengült az ágyúzás. Szuharownál már akcióba léptek a mieink, amennyiben egy támadó orosz csapat szuronyrohamát visszaverték.

Szept. 18. Ismét eltelt két nap. Az oroszok még mindig nem érték el támpontunkat. Közvetlen alattunk a völgyben folyik a harc. Most már világosan látszik, hogy utóvédharcok folynak itt lent.

Ma hivatalosan is megkaptuk a hírt, hogy készülünk fel a visszavonulásra. Tehát mégis. Rettentően deprimál mindnyájunkat a hír.

Szept. 19. Szakad az eső változatlan dühhel. Hideg északi szél borzongatja átázott ruhánkban egész testünket és még mindig itt vagyunk, tanácstalanul várva.

Este éppen együtt ültünk négyen tiszték és vacsoráztunk, amikor egyik járóőrünk egy orosz foglyot hozott be táboriőrs-vonalunkról.

Legénységünkben többen vannak, akik tótul tudnak s így tolmácsolni tudták az orosz vallomásait. Szerinte 2 hadtest nyomult előre Jaroslau felé. Közvetlen előttünk vannak már az élcsapatok.

Éjjel ismét szolgálatban voltam. Az eső szakadt folyton, egy-egy puska-lövés s fejünk felett elsivító golyó zavarta meg csak az eső monoton zaját, egyébként csönd volt.

Hajnal felé erősödik időnként a puskatűz. Hol itt, hol ott lángol fel a fegyverropogás. Aztán megint csönd lesz, halotti csönd.

Szept. 20. Vasárnap van ma. Az eső még mindig szakad, mintha el akarná árasztani az egész vidéket vízőzönnel. A harc ma reggel kiterjedt, már közvetlen a mi erődünk elé csapkodnak az orosz gránátok. Az éjjel III. zlj-unk rajtaütött a beásott orosz állásokon és 200-nál több oroszot kivert, akik sok halottat és sebesültet visszahagyva menekültek.

Este a vacsora kiosztásakor parancs jön, hogy készüljünk fel, éjjel 12 órakor indulunk. Hova? Nem tudjuk.

Éjjel 12 órakor csakugyan elindultunk, ismeretlen irányban, vak sötétségben, szakadó esőben. Hogy visszavonulunk, azt abból következtettem, hogy utóvédosztagokat kellett hátrahagyni.

Egész éjjel meneteltünk, úttalan utakon, szántáson, árkon-bokron ke-

resztül. Reggel felé egy erdőbe értünk. A konyhák, szekerek elváltak tőlünk és mi nekivágtunk az erdőnek. Nyolc óra hosszat mentünk szakadatlanul, végre kiértünk az erdőből. Délután 5 órakor megálltunk egy hegytetőn és táborba szálltunk. Alig pihentünk egy kis ideig, riadót fújtak, gyorsan felszedelőzködtünk és már is mentünk tovább. Közben egyre több és több hasonlóan visszavonuló csapattal találkoztunk. 4—5 parallel menetszlop ment egymás mellett. Tépett, rongyos társaság, piszkosak, apatikusak mennek, mennek.

Megtudjuk, hogy ez a tépett, rongyos, lezüllött csapattest a 3-ik gráci hadtesthez tartozik, nem tudom honnan jönnek, de valószínű, hogy nagy harcok után vannak, több felkötött karú vagy bekötött fejű sebesült ballag soraikban. Gyalogosok, ulánusok, dragonyosok keverve, egyik-másiknak a fején civilkalap, puska, felszerelés nélkül, bamba egykedvű képpel jönnek.

Éjjel 1 órakor már olyan nagy lesz a rengeteg sok ember tolongása, hogy egy kis faluban megakadunk. Állunk, állunk és várunk. Nincs semmi intézkedés. A legénység elunván a várást, az útszélen ledől a sárba s azonmód elalszik. Nem csoda, 25 órája vagyunk úton. Enni nem kaptunk azóta semmit.

Szept. 22. Reggel $\frac{1}{2}$ 9 van, mikor felriasztanak. Annyira össze vagyunk törve, hogy alig bírunk lábraállni. Nagynehezen összeáll az ezred. Tudomásunkra jut, hogy körülbelül még 17 kilométert kell megtennünk, mielőtt pihenőnk lesz.

Eddig kb. 45 km-nyi utat tettünk meg. Ismét állunk tehát menetszlopban indulásra készen. De az idegen csapatok még egyre vonulnak el mellettünk, várunk kell. Mikor már mind elvonultak, végül mi is megindulunk. Amerre haladunk, kidőlt lovak hullái jelzik, hogy milyen erőszakos menetelés volt itt előttünk. Ha megállunk néhány percre, a falvak melletti kertekből a sárgarépat, káposztát kirántják éhes embereink s azt majszolják azon mód nyersen.

Ismét egész nap meneteltünk az esőben s most éjjel felé érkezünk egy Dynow nevű városkába. Dynow teljesen sötét. Kiosztják a századkörleteket és sok ügyel-bajjal végre sikerül a legénységet szénapadlásokra, csűrökbe elhelyezni, ahol hullamódra vágódnak el s alszanak rögtön teljes mélységgel.

Szept 23. Reggel tovább indulunk, egyre délnek megyünk, ma is szakad az eső megállás nélkül. Dél felé *egy* hegytetőn találkozunk végre, annyi napi szünet után a konyhákkal. Itt mint a farkasok faljuk be a meleg gulyást és félig megbékülve a helyzettel, tovább folytatjuk utunkat. Este egy faluba érkezünk, ahonnan visszaküldenek egy magas hegyre. Rajvonalba fejlődünk s a szakadó esőben és szélben farkasszemet nézünk a nagy sötétséggel, várva az oroszokat.

Szept. 24. Kínosan telt el az éjszaka. Reggel 8 órakor kapjuk a parancsot utunk továbbfolytatására. De amint leérünk a faluba, ugyanúgy, mint tegnap, ismét parancsot kapunk, hogy menjünk vissza a hegyre.

Visszamegyünk tehát másodszer a hegyre. Fent úgy, mint tegnap rajvonásban, állva várunk. Minden zászlóalj kiküld járőröket vissza Dynow felé. Órák telnek el, míg visszajönnek és jelentik, hogy nyomát sem látták sehohsem az oroszoknak. Erre újból menetoszlopba állunk és harmadszer megyünk le a faluba, amint leérünk azonban, egy tábornok vágat felénk és rettentő ordítások közepette, most már harmadszer visszazavar a hegyre.

Fent álltunk tehát ismét a hegyen késő délutánig, anélkül, hogy bármit is láttunk volna az oroszból. Mikor végre aztán negyedszer lejöttünk Izdebki faluba, nem zavartak vissza, nagy kő esett le a szívünkről. Éjfélíg meneteltünk újból, míg az eddigieknél még rondább és piszkosabb faluban megálltunk. Mire a faluba értünk, legénységünk egyrésze már kidőlt, úgy vágódtak el jobbra-balra élettelenül, mint valami zsákok.

Szept. 25. Reggel 6 órakor felzavartak. Két városon is átmegyünk. De most senkit sem érdekel, hol vagyunk. Már nem is kérdik, hol és mikor állunk meg. Délután más útra kanyarodunk s megtudjuk, hogy elváltunk a gráci hadtesttől és ismét a honvédkötelékhez tartozunk.

Este 10 órakor érkezünk Rymanow városba, ahol rendes szállásokat kaptunk.

Szept. 26. Reggel felfrissülve ébredtünk, végre egyszer jól kialudtuk magunkat. A város tele van zsidókkal, akik úgylátszik mind borkereskedéssel foglalkoznak. A pincék tele vannak tokaji borokkal. Felszerelve a finom borokkal és az összevásárolt étellemmel, vígan folytattuk utunkat tovább. Most már nyilvánvaló lett, hogy Magyarország felé megyünk. Késő este lett, mire megérkeztünk mai pihenőhelyünkre, Jesliczkára. Itt már minden falu tele van katonasággal, de magyar ezredekkel. Halljuk ezektől, hogy mindenütt rettenetesen pusztít a kolera. Magam is láttam, amint egy szekéren 5—6 halott feküdt, egyszerűen mésszel leöntve, koporsó nélkül.

Szept. 27. Ma gyönyörű verőfényes vasárnap van. Végre az eső elállt s remek napsütésben folytattuk utunkat, mely a Dukla-szorosba vezetett. Gyönyörű vidéken haladtunk keresztül. Délután 3 órakor értük el a magyar határt, S ekkor váratlan dolog történt. Amint feltűnt a magyar határkő, egyszerre honnan, honnan nem, előkerültek a nemzeti zászlók, a legénység víg, pattogó ritmusú nótákba kezdett s olyan vígan, hangos énekszóval léptük át a határt, mint egy hónappal ezelőtt, mikor Berettyóújfaluban vonultunk be gyakorlatról. Útközben azonban minden falut el kellett kerülnünk. Már messze a faluk előtt örök állottak, akik letérítettek az útról. „Nem szabad bemenni, mert a falu tele van kolerával.”

Este 8 órakor Ladomer falu közelében, kint a mezőn sátortáborba szálltunk.

Szept. 28. Reggel tovább irányítanak Felsővízkőzre, onnan Sztropkóra küldenek, Sztropkóról is tovább küldenek, nincs hely s a falu koleras. Este Bukoczra érkezünk s itt sikerült valahogy a legénységünknek helyet szorítani.

Szept. 29. Alig virradt még, mikor megittuk teánkat s avval máris sorakoztunk a további menetelésre. Az eső tegnap újból megindult s ma is sza-

kad. Megérkezünk Laborcfőre. Itt látjuk meg a 20-ik honvédhadosztály tábláit. No most végre célhoz értünk. Tényleg meg is állunk. A pihenő alatt tudjuk aztán meg, hogy ezredünk feloszlik s századjaink a hadosztály meggyöngült ezredeit fogják kiegészíteni.

A mi zászlóaljunk, a Leöchey-zászlóalj teljes egészében beolvad az anyaezredbe, a 4-ik honv. gyalogezredbe s annak III. zlj-át képezi ezentúl. Hat század átment a 3-ik ezredhez, egy-egy század az 1-ső, illetve a 17-ik ezredhez került.

Okt. 1. Ebéd után parancs jött, hogy zászlóaljunk vonuljon fel a határgerincre s alkossa meg a biztosító csapatokat. Míg felértünk a hegygerincre, több emberünk összeesett, sőt egyik-másik koleragyanús tünetek között betegedett meg. Felérkezve a hegygerincre, megalakultak az őrségek, járőrök, a mi századunk a főőrsön maradt.

Nemsokára egy hadnagy parancsnoksága alatt egy huszárszakasz is feljött a hegyre azzal a paranccsal, hogy a zászlóalj azonnal induljon vissza Galíciába mint felderítő különítmény. Leöchey őrnagy összehívatta a tiszteket s a háborúban először megtudtuk, hogy mi a feladatunk. Mint felderítő különítmény, minden felesleges podgyász nélkül, azaz csak töltevényekkel felszerelve, el kell rövidesen érni Sanok városát s a terepet addig fel kell deríteni, ha kell, harc árán is.

Előnyomulásunk iránya Bukowsko-Sanok. Leöchey őrnagy figyelmeztet minket, hogy vállalkozásunk veszélyes, el kell készülnie lennünk a legrosszabbra, de a legénységnek ne áruljunk el semmit ebből. Míg az előkészületeket megtettük, este lett, úgyhogy 7 órakor teljes sötétségben és csendben elindultunk.

A vak sötétségben bizonytalanul botorkáltunk az úttalan hegyeken egyre lefelé. Éjfélkor egy magányosan álló, elhagyott fatemplom tornácán próbálunk villanylámpánk fénye mellett a térképen eligazodni s álláspontunkat meghatározni.

Okt. 2. A parancs szerint még ma el kell érni a 24 km-nyire fekvő Bukowsko községet. A szakasz huszár látja el a biztosítást. Többször megállunk. Bevárjuk, míg az előreküldött járőrök jelentése visszajön. Többszöri megállás és pihenés után, este felé Bukowskóhoz közeledünk. Az előreküldött járőrök kozák járőröket találnak a faluban, akiket azonban rövidesen kivernek s jelentik hátra, hogy szabad az út. Erre bevonulunk a községbe és megfelelő biztosítás után megszállunk a szénapadlásokon.

Okt. 3. Az éjszaka nyugodtan telt el. Egész délelőtt puskatúz hallatszik, járőreink harcban állnak az orosz járőrökkel. Dél felé aztán ismét elcsendesedik az egész környék. A faluban nincs lakosság, kihalt, élettelen.

Okt. 4. A tegnap esti indulás előtt Leöchey őrnagy századunkat önálló feladattal bízta meg. Míg a zászlóalj a Bukowko-Sanok-i út mentén halad előre, mi a zászlóaljjal parallel haladunk egy utón Pisarowce felé. Az összehozott fentartása céljából három huszárt is kap századunk.

Csapó százados engem küld ki szakaszommal elővédnek, óvatosan, lassan haladok előre. Éjfél felé rövid időre kibújt a hold s nem messze előttünk egy falu körvonalait világította meg. Az élel óvatosan előresiettem a faluba. Kihalt, csöndes az is. Itt úgylátszik nincs egy fia élőlény sem. Egyszerre, az egyik holdvilág által fényesen megvilágított ház mellett mintha egy óvatosan megmozduló árnyékot láttam volna elsuhanni. Embereim is meglátták. Egy pillanat, s embereim egy kétségbeesetten jajgató zsidót fogtak fülön, Csapó századost avizálom s rögtön előre jön. Kikérdezzük a gyanús embert, aki azt állítja, hogy azért várt ránk, mert egy közeli majorban 20 orosz lovas van s erre akarta figyelmünket felhívni. Miután nagyon gyanús volt az alak viselkedése, minden tiltakozása és óbégatása ellenére kényszerítettük, hogy vezessen minket ahhoz a bizonyos majorhoz. Sokáig bukdácsoltunk úttalan terepen.

Végre egy patakhöz értünk, melyen átgázoltunk. A túlsó parton nagy épülecsoport bizonytalan körvonalait sejtettük. A zsidó szerint megérkeztünk. A major előtt felzárkózott a század s óvatosan, nagy csendben körülfogtuk az első nagy épületet. Mikor az ajtót kinyitottuk, belülről meleg istállószag s több lónak abrakropogtató nesztét hallottuk. A három huszár, míg mi az épületet óvatosan átkutattuk, kivezette a lovakat a szérúskertbe. Tényleg 20 ló volt az istállóban, az egyik sarokban pikákat találtunk. Tehát igaz, itt orosz lovasság van. Kissé beljebb egy második házhoz érkeztünk. Először hallgatództunk. A gondosan bespalétázott házból hangos beszéd hallatszott ki. Valami ispánlaknak néztem ezt a házat, óvatosan körülfogtuk a házat s aztán egy nekirohanással az ajtót benyomtuk.

Nem várt kép tárult szemünk elé. Egy nagy szoba közepén egy mindenféle jóval megrakott asztal körül három ingujjra vetkőzött férfi és három csaknem meztelen nő mulatott. Folyt a bor mindenütt, vastag füst szállt a levegőben. Váratlan megjelenésünkre a nők ijedt rikoltással térdre estek s úgy könyörögtek, hogy ne bántsuk őket, a férfiak pedig szinte gépiesen felálltak s kezeiket magasan a fejük fölé tartották. Iszonyú ijedtség és meglepetés tükröződött arcukon. A három sikoltozó nőnek megparancsoltuk, hogy öltözzenek fel, a három férfi is felvette zubonyát. Orosz lovas altisztek voltak. Míg én ezt elintézem, a század átkutatja az egész épületet. Egyszerre a padlásról lövöldözést hallunk. Pillanatok alatt rettenetes zűrzavar támad. Mindenki lövöldöz odakint, mi bent a szobában saját embereink tüzebe kerülünk. Alig tudjuk a rendet ismét helyreállítani. Ugyanakkor egy távolabbi épület felől is tüzelés indul meg. Ott van az orosz legénység. Míg azonban a mieinket ismét összeszedjük, rendet teremtünk s a harmadik épület felé előnyomul egy szakaszunk, az ott megbújt oroszok elmenekültek. Így hát a zsákmányunk csak 20 ló, a három altiszt, meg 3 nő maradt. A három altisztet nem engedtem, míg a helyzet tisztázódott, összekötözve álltak embereim között. Végre tisztázódott a helyzet. Egyik honvédünk a padláson állítólag orosz látott s mivel felszólítására nem felelt, belelőtt, lent azt hitték a századnál, hogy oroszok tüzelnek a padlásról s izgatottságukban ők is tüzelni

kezdték. Így támadt a nagy zavar, amely hála Istennek, kárt nem okozott, csak az oroszok megmenekülését tette lehetővé.

A három altisztet kikérdeztük. Kettő közülök semmit sem akart szólni, a harmadik azonban úgylátszik attól félt, hogy kivégezzük őket, mert szokatlan bőbeszédűséggel magyarázta, hogy miért jöttek ide. Egész jól beszélt németül, úgyhogy néhány perc alatt megtudtam, hogy már nem messze vagyunk Sanoktól, amelyben egy orosz lovashadosztály táboroz.

A három nőt és a bocher zsidót, aki idevezetett, visszaküldtük a faluba, mi meg elindultunk ismét a szakadó esőben Sanok felé. Hajnali 2 óra körül egy dombra érkeztünk, ahol az orosz fogoly szerint közvetlen az ellenséges táboriőrsvonalig jutottunk. Csapó szds. elhatározta, hogy itt megállunk s megvárjuk a zlj-unkat.

Rettenetes hosszú éjszaka volt ez. Azt hittem, egy örökkévalóságig tart. Az álmoságtól és fáradtságtól alig bírtunk már állni. A három fogoly is komoran, rosszkedvűen állt mellettünk. Egy hang nem sok, annyi sem esett. Mindenki el volt foglalva saját gondolataival. Mit hoz nekünk vájjon a reggel?

Okt. 4. Hajnal felé az ellenséges járőrök figyelmeztető kiáltásait egész jól felhallottuk. Amint végre nagynehezen virradni kezd, a szomszéd dombokon alakok körvonalai rajzolódnak ki a világosodó égre. Mindnyájan lefekszünk a vízbe-sárba, csak a három oroszot hagyjuk állni. Alattunk több járőr jön-megy, egy major félében nagy sürgés-forgás támad. Orosz katonák mindenfelé. A szürkületből lassan kibontakozik a Sanok felé vezető műút. A majorból az oroszok Sanok felé vonultak el, közvetlenül a mi álláspontunk alatt, nem is sejtve, hogy az ellenség már a nyakukon van. Közben az eső elállott, az ég kitisztult s hosszú idő óta először kibukkant a nap. Körülbelül 7—8 óra lehetett, amikor észrevettük, hogy a Sanok-i műúton nagyobb csapat vonul Sanok felé. Nagy örömünkre saját zászlóaljunkra ismertünk rá. Óvatosan a hegygerinc mögött levonultunk tehát a hegyről s csatlakoztunk a zászlóaljhoz, nem kis csodálkozást keltve a foglyokkal s a zsákmányolt lovakkal. Innen aztán együtt vonultunk Sanok felé. Amint a városba érünk, rettentő zavar támad ott. Házakból, istállókból ingujjban, fegyvertelenül rohannak ki az oroszok. Ki lóháton, ki gyalog. Minden utcában ropog a fegyver. Az oroszok annyira megrémültek, hogy hanyat-homlok menekülnek. Kapkodásuk és fejvesztettségük óriási. Mint egy megzavart hangyaboly, úgy nyüzsög a város. A lakosság is kitódul az utcára., kendőkkel integetnek nekünk, éljeneznek, örömeikben nem tudják, hogy mit csináljanak. A San folyó túlsó párján látjuk, hogy menekül az orosz lovasság. A városháza előtt egyik csapatunk látja a tiszteket menekülni a San hídján át. Megindul az üldözés mindenütt. De végre ismét együtt van a zászlóalj. Egy dombra vezető utcán megállunk. Leöchey és a századparancsnokok fellovagolnak a dombra, mi addig várunk az utcán. Percek alatt az egész zászlóalj mélyen alszik.

Egyszerre egy szép fogat érkezik az utcába s arról leugrik egy katolikus

pap. Idegesen körülnéz, majd látván, hogy én vagyok az egyedüli ébren lévő, hozzám rohan s izgatott hangon mondja, hogy azonnal meneküljünk, mert körülvesznek az oroszok, már rendezkednek s mindjárt meg fognak támadni. Felvilágosítom, hogy parancsnokunk Leöchey őrnagy hol áll, siessen s adja elő neki, amit látott. A pap, ahogy reverendája miatt tudott, szaladt fel Leöchey őrnagyhoz. Én ezalatt igyekezem fellármázni a zászlóaljmat. A tiszteket kihívom a házakból. Közben küldönc jön Leöchey őrnagytól, az élen lévő század azonnal induljon a dombra.

A Vermes-század azonnal futólépésben felmegy. A segédtiszt egymásután indítja a századokat fel a dombra. Ezalatt fönt megindul a tűzharc. Mikor mi is felérünk, rajvonalba fejlődünk s egy téglagyár melletti dombéltre kapaszkodunk fel. Közben az ellenséges tüzéség is akcióba lép. Hullanak közénk a gránátok és srappellek. A dombéltre felérve, meghosszabbítom szakaszommal a zászlóalj balszárnyát. Rettentő fűlsiketítő puskázás indul meg. Egyszer alulról Leöchey őrnagy jelzősípját hallom szólni. Hátranézek s látom, hogy sorakozót int nekem lent a domb mögött, az ő álláspontján. Teli tüdővel ordítom „tüzet szüntess”, azonban jó ííéhány percebe beletelik, míg nekivadult legényeim megértik a helyzetet. Rajonként leszaladunk a dombról, vissza Leöchey őrnagyhoz. Ott azt a parancsot kapom, hogy vezessem szakaszom a térképen kijelölt utcákon visszafelé, be a városba. Lassan haladjak, hogy a többi szakaszok, illetve századok fel tudjanak zárkózni. Közben egyre szól a fegyverropogás a dombon, a srappellek és gránátok szünet nélkül csapkodnak körülöttünk. Kezemben a térképpel, megindulok tehát a kijelölt útvonalon szakaszommal. Időnként hátranézek s látom, hogy egyenként jönnek le a szakaszok utánam. Hol előttünk, hol mellettünk csapódik be egy-egy gránát. Már jól bent járunk a városban, másík vége felé közeledve, amikor az egyik utcasarkon egy gyászruhás hölgy szalad nekem. Letérdepel előttem s úgy kér, hogy ne menjünk tovább ezen az utcán, mert a legközelebbi főútvonalon már várnak az oroszok gépfegyverrel. Nem igen hiszek neki, hiába jajgat és sír, ki tudja nem akar-e ez is kelepcebe csalni?

Óvatosan kikémlelünk az útra, azonban sehol sem látok semmit; ele csak néhány pillanatig, mert a városon túl, kint a földek között a városba vezető utón nagyobb gyalogos csapatot és lovasságot látok a város felé közeledni. Tanácstalanul álltam ott néhány percig. Leöchey őrnagy és a századparancsnokok még mindig nem jönnek. Mit csináljak most? Mindenesetre várok addig, amíg ki tudom venni, hogy milyen csapatok jönnek velünk szemben. Közben vágatában jönnek a parancsnokok. Rögtön jelentem Leöchey őrnagynak megfigyelésemet. Még egyszer jól megnézzük a közeledő csapatot s ekkor legnagyobb örömeinkre, saját csapatokat ismerünk fel bennük. Erre rögtön megindulunk. A tüzelés hirtelen megszűnt s nagy csönd következett. A városon kívül találkoztunk a szembe jövő csapattal. Egy közös gyalogezredben zászlóalj volt és egy szakasz huszár egy alezredes parancsnoksága alatt. Nagy volt az öröm, amikor a két zászlóalj találkozott. Amazok is ma-

gyar fiúk voltak. Leöchey őrnagy röviden tájékoztatta az alezredest, aki átvette a parancsnokságot az egész egyesített 2 zászlóalj fölött s rögtön kiadta a parancsot egy tereplépcső megszállására. Rajvonalba fejlődünk tehát, szemben a várossal. Közben egyre jöttek a mieink, egyenként, kisebb csoportokban, futva ki a városból. Megtudtuk ezekből, hogy Vermes századost és Fleischer hadnagyot elfogták az oroszok. Nagy Andor hadnagy súlyosan sebesülve maradt ott az ütközet színhelyén. A Vermes-századnak java megsebesült vagy fogságba esett.

A menekülők után nemsokára feltűntek az oroszok is, akik óvatosan, rajvonalban vonultak fel ellenünk a városból, újból megkezdődött a tűzharc. Mindkét zászlóaljjal jött géppuskaosztag is akcióba lépett. Az oroszok megtorpantak. Erre parancsot kaptunk, szakaszonként hátra, ugrásszerűen állást változtatni. Közben állandóan folyt a tűzharc az óvatosan utánunk nyomuló oroszokkal.

Késő délután lett, mire egy erdő szegélyéhez értünk, ahol újból megállt rajvonalunk. A kötelékeket ismét rendbehoztuk s vártuk az orosz támadást. Közben megkerült a Vermes-századtól Tóth zászlós, akit szintén az elfogottak között sejtettünk. Szegény azonban a Mállott izgalmaktól dühöngeni kezdett, úgyhogy kényszerzubbonyyszerűen kellett összekötözni, nehogy kárt tegyen saját embereinkben.

Az erdőszélen vártuk az orosz támadást, azonban az nem jött. Közben besötétedett, kiküldött járőreink jelentették, hogy az oroszok visszavonultak a városba. Erre mi is tovább mentünk egy Zagorc nevű községbe. A közös zászlóalj látta el a biztosítást, mi pedig egy nagy malomban szálltunk meg, ahol végre 2 napi nem alvás után kipihentük magunkat.

Okt. 5. Talán odahaza Pesten sem aludtunk volna nyugodtabban vagy jobban, mint ebben a malomban. Reggel ismét meteoszlopba álltunk és elindultunk vissza Sanok felé. Indulásunk előtt egy osztrák csendőrszázad érkezett még a malomhoz, amely hozzánk csatlakozott.

Elöl ment a mi századunk. Elöttem lovagoltak Leöchey őrnagy, Csapó százados és a csendőrszázad parancsnoka, egy csendőrfőhadnagy. Alig hagytuk el a malmot, egy vasúti átereszen mentünk keresztül. Balról az út mellett dombok voltak s az átereszen túl egy mély bevágás húzódott merőlegesen le az útra. Ahogy a bevágáshoz érünk, 2 lovas látunk a szakadékban lefelé ereszkedni, akik váratlan felbukkanásunkra, hirtelen megfordulnak s vágatva rohannak vissza a szakadékba. A csendőrtiszt lekapta fegyverét, egy lövés hangzott s az egyik lovas felborult. A következő percben már a főhadnagy odavágtatott s a lova alól talpraugró embert lefűlelte. A zászlóalj megállt. Két csendőr rögtön ott termett s a főhadnagytól átveszik az embert, aki egy parasztruhába öltözött, nagy szakállú, öregembernek, látszik. A másik lovas, akit egy fiatal parasztsuhancnak néztünk, elmenekült ezalatt. A csendőrök kihúzgálták a vén parasztot az útra. A csendőrfőhadnagy egy rántással leszakította álszakállát, a csendőrök a ruháját s előttünk egy orosz

tisztiruhába öltözött fiatalembert láttunk. Pillanatok alatt kiforgatták zsebeit, melyekből egy csomó írás, térkép s hasonló került elő.

Azután kezeit hátrakötötték s agyonlőtték. Mi még jóformán fel se ocsúdtunk meglepetésünkből s máris lezajlott az egész dráma. Egy domblánchoz közeledtünk, amidőn előre küldött járőreink jelzik az ellenséget, Rajvonalba fejlődünk s a dombélre nyomulunk előre. Csakhamar általános tüzelés indul meg az egész vonalon. A géppuskák úgy szólnak, mint valami berregők, a golyók úgy kopognak körülöttünk, mintha jégeső volna. Parancsot kapok én is az előnyomulásra, a zászlóalj jobbszárnyának a meghosszabbítására. Éppen elindultunk, amikor a tőlünk jobbra levő San folyó túlsó partján ellenséges tüzérseget látok hátunk mögé vágtatni. Rögtön jelentem Csapó századosnak. Tüzelni azonban nem lehet rájuk, mert nagyon messze vannak. Közben felérek én is a tartalékkal a dombélre. Egy kis kőkénybokor mögé fekszem le s a tüzet megnyitjuk. Előttünk a domb alatt egy orosz ágyút látok, melyet az oroszok éppen el akarnak vontatni. Rögtön a tüzérket vesszük tűz alá, sikerül is egy pár lovat lelőni, úgyhogy az oroszok az ágyút otthagyva, hanyathomlok menekülnek. Ezalatt a rajvonalt bal-szárnya ellen lovas támadást kísérelnek meg az oroszok, azonban a rettenetes géppuska- és fegyvertűzben nem tudnak vonalunkig eljutni. Ló, pika, ember egy szörnyű halomban gomolyog.

Nem tudom meddig tartott a gyilkos tüzelés, de az orosz viszont tüze egyre gyengült s észrevettük, hogy lassan visszahúzódnak Sanok felé.

Parancsot kapunk az előnyomulásra. Az oroszoknak hűlt helye. Minden baj nélkül jutunk el a város közelébe, ahol az oroszok még egyszer megkísérlik felvenni a harcot. Azonban rövid ideig tart a tüzelés, inkább úglátszik, csak az utóvédjeik tüzelnek, újból megindul rajvonalkunk, lassan, óvatosan, minden házat átkutatva nyomulunk be a városba s egy félóra múlva nyoma sincs az oroszoknak a városban, illetve huszárajaink elcsípi az oroszok menekülő tréncjét, ahol rengeteg konzervet s egyéb felszerelést zsákmányolnak.

Megtudjuk, hogy ezalatt a másik zászlóalj Zagorból a San túlsó partján nyomult előre s ott azt a tüzérüteget, melyet én láttam hátunk mögé vágtatni, elfogta. Ők is sok zsákmányt ejtettek.

A visszafoglalt városban aztán megtaláltunk a kórházban néhány nehéz sebesültet, köztük Nagy Andor hadnagyot, sajnos, a foglyokat elcipelték az oroszok magukkal. Egy lengyel földbirtokos, aki tegnap, mikor elsőízben jöttünk be Sanokba, hozzánk csatlakozott s felajánlotta szolgálatait, végig csinálta velünk úgy a tegnapi, mint a mai ütközetet. Az ő tanácsai és helyismerete alapján tudtuk eredményesen kiverni az oroszokat. Mikor megindult az oroszok üldözése, a huszárokkal együtt lóháton, mint egy bosszúálló angyal szabdalta és lőtte agyon az oroszokat, ő mondta meg, illetve nevezte meg azokat, akik az oroszoknak jeleztek, akik nyíltan az oroszoknak segítettek. A huszárok össze is fogdostak cca 20—24 menekülő kémet, akiket statáriálisan rögtön fel is akasztottak a csendőrök.

A város közönségétől hallottuk aztán a tegnapi ütközet lefolyását.

Fleischer hadnagyot, aki látván, hogy nem tud menekülni, elbújt valami 20 honvéddel egy padláson, egy ruszofil gyerek árulta el s az vezette az oroszokat a nyomára. Halottainkat a polgári lakosság temette el, vagy vitte a sebesülteket a kórházba. Nagy Andort a kozákok vitték be, mért látták, hogy tiszt. A városi közönség tele van panasszal az oroszok ellen. Rövid pihenés után zászlóaljunk kivonult a városból, legnagyobb sajnálatunkra Sanoktól délre egy hegy tetejére megyünk s ott egy rettenetes piszkos kis faluban szállunk meg.

Okt. 6. Ma már a 12-ik hadtest is felvonulóban van a Dukla-szoros felől. Szálláscsinálói már reggel tőlünk vették át a szállást ebben a piszkos faluban. Ismét lemegyünk Sanokba. Útközben már találkozunk a 12-ik hadtest vége-láthatatlan menetoszlopaival.

Sanokban csak addig időztünk, míg az új irányítási parancsot megkaptuk. Ismét átmegyünk Zagorcon, ahol tegnap tanyáztunk. Egész estig menetelünk és végül Dollinán megszállunk. Tehát az oroszok visszavonulnak. Valószínűnek látszik, hogy Przemysl felé nyomulunk előre, hogy a körülzárt várat felszabadítsuk, vagyis ismét kezdjük előlről az oroszhadjáratot.

Okt. 7. Korán reggel tovább megyünk Zawoscen keresztül, ahol egy órai pihenők volt. Késő este érkezünk Liskora.

Liskon a járásbíróság épületébe kerül zászlóaljunk, egy hatalmas kaszárnyaszerű épületbe. Az iratok, bírósági döntvények stb. halomban hevernek mindenütt kiszórva a földre. Bútorok és berendezési tárgyak megcsonkítva, valószínűleg fűtöttek velük. Borzasztó pusztítást vittek végre itt az oroszok.

Okt. 9. Tegnap pihenő nap volt. Ma reggel kiosztották a téli ruhákat. Mindnyájan jól felszereltük magunkat meleg holmikkal. Aztán ismét elindultunk. Nagyon aktuális volt a meleg ruha, mert déltájban elkezdett havazni. Óriási pelyhekben hullott a hó. 11 órakor éjjel érkezünk egy majorhoz. Itt megálltunk. A férőhelyek természetesen ilyen rengeteg sok embernek nem elegendők, úgyhogy annyi helyünk sincs, hogy lefeküdjünk, de a fontos mégis az, hogy tető alatt vagyunk.

Okt. 10. Reggel korán indultunk tovább. A tegnapi fehér téli tájkép mára óriási sártengerré változott s bár hideg szél van, a hó egészen elolvadt. A szekerek még jobban elakadnak, sokszor a legénységnek kell segíteni hol egy szekér kiemelésénél, hol egy ágyú megtolásánál. Hallatlan erőfeszítés az, amit ember, állat kifejt ezen a rettenetes úton.

Útközben egyetlen ép hidat sem találunk, mind fel vannak robbantva. Már egészen sötét lett s mi még mindig megyünk. Egyszerre heves ágyúzás zaja hallatszik előlről. No, most már lassan megérkezünk végre célunkhoz. Szemben velünk rengeteg orosz foglyot hoznak. Jönnek apatikusan komoran, kisebb-nagyobb csoportokban. A mieink a foglyok láttára felélénkülnek, vidámabbak, hangosabbak lesznek. Az ágyúzás egyre jobban hallatszik. Késő éjjel egy kis faluban parancs jő a letáborozásra.

Okt. 11. Kora reggel irtózatot detonációra ébredünk. Csakhamar megtudjuk, mi volt az. Közvetlen egy ütegünk mellett pihentünk az éjjel. Este nem is vettük észre. Reggel, amint akcióba lépett, felriasztott. Folyton dörögtek az ágyúk. Olyan rettenetes zaj volt, hogy alig értettük meg egymás szavát. De nem sokáig tart ez a vad lárma, mert ismét megindulunk. Rövid menet után Chyrow városba érünk. Itt egyik utcában megállunk. Bokán felül ér a sár, mely híg folyós, mint valami szirup. Rövid pihenés után újból előre. Majd megint megállunk. Ez többször ismétlődik. Az ágyúzás szakadatlanul folyik. Gépfegyver és puskaropogás is hallatszik, tehát most már közvetlen a vonal mögött állunk. Ahogy egykedvűen állunk a nagy sárban, egy vezérkari százados jön vágatva s kérdéseinkre elmondja, hogy sikerült az oroszokat ismét visszanyomni egy darabon, itt Chyrow előtt. Megtudjuk, hogy túlünk balra a 12-ik hadtest van harcban az oroszokkal, már elérték Przemysl-t, ahol az oroszok rettentő veszteségeket szenvedtek, a vár felszabadult, az oroszok menekülnek a vár alól. Tőlünk jobbra a 4-ik hadtest csapatai nyomják az oroszokat s szépen haladnak Sztryj irányában előre.

A foglyok, sebesültek egyre özönlenek visszafelé. Kezd fogalmunk lenni arról a gigászi embertömegről, amely itt harcban áll. A foglyok között sok civil is van, akiket rajtacsíptek, amint az oroszoknak fehér lóval, zászlóval s mással jelzéseket adtak le. Egész délelőtt csak állunk és várunk. Közben új hírek jönnek. Az oroszok erősítéseket kaptak s úgylátszik itt velünk szemben meg akarnak állni. Beássák magukat.

Délután parancs jön, hogy a Leöchey-zászlóalj induljon az I. honv. gyalogezreddel Reviczky alezredes parancsnoksága alatt, úgylátszik az 1-es honvédekkel együtt fogunk valami támadást végrehajtani. Estig megyünk Észak felé. Mire a sötétség leszáll, egy erdő szélére értünk. Itt megállunk, a parancs szerint csak reggel folytatjuk utunkat az erdőben.

Okt. 12. Ma reggel megtudjuk, hogy átkaroló támadást fogunk végrehajtani. Bemegyünk az erdőbe. Roppant nehéz a menet. Sűrű, szinte áthatolhatatlan bozótok között bujkálunk, az eső ömlik közben szakadatlanul. Végre valahogy csak keresztülvágtuk magunkat az erdőn. Dombos vidéken megyünk tovább, több ütegállás mellett. Tüzéreink rettenetesen dolgoznak. Szünet nélkül bömbölnek az ágyúk. Közben a puska- és géppuskaropogás is folyton hallatszik, ebből tudjuk, hogy nem vagyunk messze a rajvonal mögött.

Délután egy majorhoz érünk. Reviczky alezredes megállást parancsol. A mi zászlóaljunk van élen s a mi századunk az élszázad. Rövid megbeszélés folyik az ezred- és zászlóaljparancsnokok között. Aztán parancsot kapunk, hogy szakaszonként fussunk le a majorból az országútra s annak jobb árkában rajvonalban feküdjünk le. Amint a század leért, Reviczky alezredes magához szólítja a szakaszparancsnokokat. Az úttal jobbra cca 2000 m távolságban egy erdőre hívja fel figyelmünket, melyen egy helyen nagy sárga folt látszik a lombzatban. Ezt jelöli ki iránynak, melyre a szakaszoknak széles rajvonal formációban cca 100 lépés mélységi tagozással, egymásután

elő kell nyomulni. Ellenséget nem látunk sehol és olyan csend van, mintha nem is volna harc a közelben. Elindul az első szakasz. Egy darabig nyugodtan mennek, azonban alig hagynak el egy széles szántást és sárga tarlóra érnek, egymásután villanásokat látunk féljobbról az erdő mögül egy dombról s 8—10 gránát csap be a szakaszba. A szakasz önkéntelenül balra húzódik, a gránátok rövid időközökben kísérik őket. Látom, hogy az iránytól messze eltérnek balra. Ekkor Reviczky alezredes megparancsolja, hogy induljak el én a szakaszommal, de ne térjek le az adott irányból, mert sem kiabálás, sem füttyüléssel nem tudja az előbbi szakaszt a helyes irányra terelni. Odakiáltok embereimnek, hogy figyeljenek rám s mindig azt tegyék, amit én. Eleinte rendesen lépésben megyek. Amint közeledem a sárga tarlóhoz, hirtelen örült futást veszek fel, embereim velem, amint a dombon a felvillanást látom, elvágódom, a gránátok mögöttünk robbannak, ekkor újra futok, majd ismét elvágódom. Így sikerült a szakaszt egyetlen sebesülés nélkül odáig vinnem, míg az erdő jótékonyan eltakart az orosz tüzéségtől s a tüzet az utánunk jövő szakaszra irányította. Egymásután jöttek a szakaszok. Az oroszok eszeveszetten ágyúzták őket. Meglehetősen sokan sebesültek meg a többi szakaszból. Vas hadnagy is megsebesült. De mire a sötétség beáll, mindnyájan együtt vagyunk az erdőszélen, a sebesülteket és halottakat a sötétség leple alatt szedték össze. Az erdőszélen éppúgy, mint tegnap este, letáboroztunk s sátorlapjainkba csavarva magunkat, nyugodtan aludtunk.

Okt. 13. Reggel korán újra talpra, folytatni a menetet. Enni megint nem kapunk már napok óta, rettentő éhesek vagyunk. Botorkálunk az esőáztatta erdőben. Fogalmam sincs, milyen irányban megyünk, a sűrű erdőben nem tudok tájékozódni. Végre megpillantjuk az erdőszegélyét. Itt megállunk s Reviczky alezredes a zászlóaljparancsnokokkal kimegy az erdőből tájékozódni. Alig lépnek azonban ki az erdőből, néhány srapnell vágódik az erdő elé, Reviczky segédtisztje vállán megsebesül s Reviczky karjai közé esik.

A sebesültvivők rögtön elviszik a segédtisztet, minket meg rögtön beljebb parancsolnak az erdőbe. De több gránát vagy srapnell nem jött. Tovább folytattuk tehát utunkat benn az erdőben, hogy máshonnan próbáljunk az erdőből kijutni. Dél felé újból az erdő szegélyére mentünk, óvatosan tájékozódunk előbb. Az erdőn túl egy lejtős terepet láttunk, mely burgonyával volt bevetve, cca 1000 lépésre egy újabb domb következett egy kis faluval s itt látszott az oroszoknak az állása. Itt tehát helyben vagyunk. Az élszázad parancsot kap (Vály-század) a támadásra. Alig tűntek azonban fel mieink az erdőszegélyen, rettentő puska- és géppuskatüzet kaptak. Mieink egy darabig előrerohannak s aztán beássák magukat. Közben az oroszok tüzelése változatlan dühhel tart tovább. Belénk hullanak a golyók. Egyik szakaszvezetőm, Tóth súlyosan megsebesül. A többi században is sok sebesülés történik. Sietve beássuk mi is magunkat fekvő helyzetben. A rettentő tüzelés egész estig tart, akkor lassan elcsöndesedik, csak egy figyelő ló olykor. A tűzszünet alatt feljebb megyünk az erdőben egy magasabb helyre, ahol egy tisztáson megállunk. Egy árokfélét találunk, abba fekszünk bele. Alig telt el 2 óra,

új tűzharc indul meg, amely a délutáninál még vehemensebb. Abban a hitben, hogy az orosz támadni akar, rajvonalba parancsolnak s állva várjuk a támadást. Miután azonban itt még jobban hull a golyó mint előbbi helyünkön, egymásután sebesülnek meg embereink. Jajgatás, hörgés hallatszik a puskaropogás mellett. Csak úgy zeng az erdő. Nagy fejetlenség és izgalom lesz úrrá, míg végül ismét parancsot kapunk, hogy feküdjünk az árokba. Itt legalább úgy, ahogy a puska golyóktól meg vagyunk védve. A tüzelés egész éjjel tart, majd az orosz tüzérség is akcióba lép, srappell és gránát vágódik az erdőbe s a burgonyaföldre. Rettentő zaj, dübörgés, nem hallom a szomszédom ordítását sem.

Egész éjjel ébren vagyunk. A legénység panaszkodik, hogy nagyon éhes. Csapó százados és Cosztán beteget jelentenek, erre Benedekkel meg-egyezőnk: a század egyik felét én, a másikat ő veszi át. Alig várjuk, hogy megvirradjon.

Okt. 14. Egész nap változatlan heveséggel tart a tűzharc. Fekszünk az árokban és várunk. Enni nem kaptunk se tegnap, se ma. Az eső esik még folyton. Mikor kivilágosodott, akkor láttuk, hogy milyen sok halott és sebesült maradt a tisztáson az éjjeli tűzharc eredményeképpen. Alkonyatkor lassan elcsöndesül a tüzelés és mi felállhatunk, hogy elgémberedett tagjainkat egy kicsit kinyújthassuk. Miután nagyon éhes az egész legénység, járőrök mennek ki a burgonyaföldre s onnan cipelik be sátorlapban a burgonyát. A burgonyaföld másik oldalán az oroszok ugyanazt teszik. Így tudjuk meg, hogy miért hagyták abba az eszeveszett tüzelésüket. A burgonyaszedő emberek kölcsönösen észrevették egymást, de nem tüzeltek, hallgatólagosan tudomásul vették, hogy az ellenfél is burgonyát szed. Az éjszaka aránylag nyugodtabb volt, mint tegnap.

Okt. 15. A kimerültségtől és sok éhezéstől sokan betegek lesznek. A Nagyváradról elindult 266 főnyi század ma már csak 180 főt számol. Az utolsó néhány nap alatt fogyott le így a század. A betegekkel senki sem törődik. Liskó óta nem tudtunk mosakodni, sem rendes ételt enni. Az előttünk fekvő magaslat, melyen az orosz állások vannak, a Magiéra. Az oroszok úgy látszik végsőkig tartani akarják ezt az állásukat.

Ma este végre megérkezett a konyha s meleg ételt kaptunk.

Okt. 16. Az éj folyamán parancs jött, hogy a mi századunk váltsa fel hajnalban a burgonyaföldön lévő századot. A Vály-század, tehát az állásszázad vezetői azonban elkéstek, úgyhogy mire kiértünk a burgonyaföldre, már világosodni kezdett. A felváltás simán ment viszonylagos tűzszünetben. amint azonban elfoglaltuk az állást, látom, hogy az árok nem összefüggő lövészárók s nem elég mély. Rögtön kiadom a parancsot a lövészárók további ásására. Magam is gyorsan hozzáfogok az ásáshoz, legényem és egy küldönc segít nekem. Sokáig azonban nem dolgozhattunk állva, mert tőlünk jobbra heves tűzharc fejlődött ki, mely áterjedt a mi szakaszunkra is. Egyszerre hangos „úrrá”, „úrrá” kiabálást hallok, felnézek s látom, hogy tőlünk jobbra az oroszok megrohamozzák az állást. Egy sárgapárosis főhadagy jön futva

onnan felénk s kiáltja: „vissza, vissza az erdőszegélyére”. S tényleg látom, hogy az egész rajvonalunk fut vissza az erdőbe. Mire észbekapok, előttem is megindult az orosz hangyaboly. Ezer és ezer orosz jön futva felénk, ordítva s puskájával hadonászva. Alig vagyunk 8—10-en a vonalban, a többi már fut vissza. Erre én is kiugrom s ölrekapva szerelvényemet, visszafutok az erdő szegélyére néhány megmaradt emberemmel. Az oroszok rettentő tüzelet küldenek utánunk, szerencsére azonban, senki sem sebesül meg. Az erdőszegélyen a sárgapapulisok tömegét látom, egy főhadnagy rendezkedik. Én futok megkeresni Leöchey őrnagyot. Hamarosan megtalálom. Jelentem a történeteket. Erre megparancsolja, hogy a tartalékszázad embereiből vigyek egy szakasznyit le s próbáljam meg újra elfoglalni a burgonyaföldön állásunkat. Közben rettentő „urrázás”, lövöldözés, óriási zaj van. Nagynehezen kipiszkálók a földözékekből cca 50 embert s ezekkel ismét lefutok a burgonyaföld felé. Amint az erdő szegélyére érek, heves srappelltüzet kapunk. A sárgapapulis ezredbelieknek hűlt helye. Ellenben egy véres fejű honvédot találok, aki Leöchey őrnagyot keresi. Megismerem, Benedek szakaszából való. Kérdésekre megmutatja hol van Benedek a megmaradt embereivel. Megmutatom neki, merre vigye a jelentést Leöchey őrn.-hoz. A honvéd elsiet. Ekkor megnézem a burgonyaföldet, Tele van oroszokkal, akik lassan jönnek fel az erdő felé. Közben a küldönc futva jön vissza, hogy nem tud Leöchey őrnagyhoz jutni, mert mögöttünk oroszok vannak az erdőben. Tehát körül vagyunk fogva. Egyik ügyes szakaszvezetőm Légrádi, vállalkozik, hogy míg mi itt az erdőszegélyt tartjuk, megnézi hátunk mögött az erdőt, hátha nem jól látta a küldönc. Légrádi elfut hátra, én pedig tűz alá veszem a burgonyaföldről felfelé nyomuló oroszokat. Ezalatt igyekszem tájékozódni. Jobbról látom, hogy az oroszok özönlének be az erdőbe. El vagyok zárva Benedektől, azon a részen, ahol a sárgapapulisok álltak, betörték s így kerültek hátam mögé. Légrádi szakaszvezető is visszafut, már messziről kiabál, hogy nyomában jönnek az oroszok, ugorjunk be a mellettünk balról húzódó mély szakadékba, azon talán vissza tudunk jutni mieinkhez. Embereim egy része nem mer a sűrű bozóttal fedett szakadékba ugrani. Az oroszok egyre közelebb jönnek, már feltűnnek minden oldalról s kiabálnak, hogy adjuk meg magunkat. Erre beugrálunk a szakadékba. Néhányat mégis sikerült az oroszoknak megfogni. Mi pedig hanyathomlok esünk bokorról-bokorra és sziklákra, míg végre a szakadékban folyó patakba zuhanunk, össze-vissza karmolva és ütve, de egyébként minden baj nélkül érünk a hideg vízbe, mely körülbelül térdig ér. Fent rettenetes üvöltözés, lövöldözés hallatszik. A sziklák védelme alatt aztán vízfolyás ellenében megyünk Légrádi vezetése alatt, aki járőrözése alatt már kitanulmányozta itt a terepet. Körülbelül egy félóráig megyünk így a vízben, amikor csend lesz körülöttünk. Kiküldök két kémet, hogy vizsgálják meg fent a patak partját, átjutottunk-e már az orosz vonalon?

Örömmel kiabálják le, hogy saját csapatot látnak. Erre kimászunk a szakadékból, az ott fent rajvonalban fekvő csapatok nem kis meglepetésére. Honvéd és közös gyalogezredbeliek össze-vissza keverve fekszenek rajvonal-

ban. Egy 2-es közös gyalogezredbeli főhadnagy tartja együtt az embereket. Hozzá megyek s jelentkezem, elmondva neki a történeteket s azzal én is befekszem embereimmel a rajvonalba. Közben állandó golyózáporban vagyunk. Egyes és csoportos honvédek, 2-es közösök, bosnyákok jönnek állandóan a tisztásra az erdőből. Felvesszük őket mind a rajvonalba. A többi tiszt ép annyira tájékozatlan ebben az erdőrengetegben és époly kevéssé tudja, hogy mi van előttünk, mint én. Kis idő múlva Mocsáry főhadnagyot látom jönni felénk Hoffmann zászlóssal és néhány honvéddel. Mocsáry főhadnagy sem tud semmit. Rettentő fejtelenség és zavar van. Mocsáry főhadnagy összegyűjti a honvédeket s velem és Hoffmann zászlóssal elindul, hogy megkeressük az ezredet. A fegyverropogás ellanyhult, e helyett azonban az orosz az erdőt kezdte gránátózni. Borzasztó hatása volt a gránátózásnak. Mocsáry főhadnagy térkép után vezetett minket. Valahogy, Isten csodája, hogyan, elvergődtünk az erdő szegélyére. Itt rendeztük az embereket s ugrásszerűen, kis csoportokban, valahogy kijutottunk egy domb mögé, ahol már nem ágyúztak bennünket az oroszok. Itt pihenőt tartottunk. Aztán fedett terepen nyugodtan haladtunk. 2-szer át kellett a Sanon gázolnunk kötésig érő vízben. Végre egy majorhoz értünk, a fáradtságtól és éhségtől már alig vánszorogva. Itt végre találtunk két vezérkari tisztet a 20. honv. hadosztálytól, akik felvilágosítottak a helyzetről. Leöchey őrnagy a zászlóalj megmaradt részével ismét előbbi helyén van, mert friss tartalékcsoportok ellentámadása kiszorította az oroszokat az erdőből. Itt találtuk Czeglédy és Bracskó főhadnagyokat is. Tehát vissza kell mennünk az erdőbe. Tekintettel azonban arra, hogy nagyon el voltunk csigázva s már esteledni kezdett, a vezérkariak azt mondták, maradjunk a majorban s csak reggel menjünk vissza, most este úgy sem találánánk vissza az erdőben helyünkre.

Okt. 17. Reggelre elindultunk vissza az erdőbe. Czeglédyék külön utón szintén elmentek. Az erdőig el is jutottunk minden baj nélkül, azonban amint az erdőbe értünk, a tegnapihoz hasonló gránáttűzet kaptunk. Mocsáry és Hoffmann betegek lettek, így egyedül maradtam. Az emberek szétugrottak. Alig tudtam megint összeszedni őket. útközben még felszedtem egy csomó gazdátlanul ténfergő honvédet, úgyhogy lassanként több mint 100 emberem volt.

Késő délután lett, mire megtaláltam Leöchey őrnagy fedezékét. Leöchey őrnagy nagy örömmel fogadott, mindenki úgy tudta, hogy engem elfogtak, de még nagyobb volt öröme, mikor jelenttem, hogy 100 embert is hoztam. Megtudtam tőle, hogy tegnap Csillag zászlós, Vály fhdgy., Blau hdgy., Perlesz hdgy. megsebesült. Czeglédy és Bracskó fhdgy. elfoglalták már állásukat. Az embereket szétosztottuk századjainkhoz s mikor beállt a rendes alkonyati tűzszünet, lementem a küldönccel az állás felé.

Rengeteg halotton bukdácsoltunk keresztül. Az? erdő is, meg a burgonyaföld is tele volt velük, a sötétben nem tudtam azonban megállapítani, hogy oroszok-e vagy a mieink? Amint kijutottunk az erdőből, az oroszok ismét hevesen tüzelni kezdtek. Futóra fogtuk a dolgot. Mindenféle felszerelési tár-

gyak feküdtek a földön és halottak, mindég csak halottak. A levegő bűzös, a sok esőtől, mely most is szítál, óriási sár van. Végre a vezetőnk beugrik egy lyukba, mi utána. A géppuskatámpontba jutottunk. Itt kezdődik az én védőszakaszom. Alighogy üdvözöltük egymást, Czeglédyékkal elfoglaltam az állásomat. Az emberek örültek, hogy egy tisztet kaptak, eddig egyedül voltak.

Okt. 18. Az éjszaka elég nyugodtan telt el, ahogy azonban kivilágosodott, megindult a tűzharc s megszakítás nélkül egész nap folyt. Mikor tájékozódtam a helyzetről, megdöbbenve láttam, hogy védőszakaszom iránya éppen merőlegesen áll az orosz rajvonatra. Mivel harántgátak nem voltak, az orosz golyók egész hosszában végigszántották. Rögtön elrendeltem tehát, hogy a tűzszünetek alatt majd este az üresen heverő konzerv- és lőszerládákat tömjék meg földdel s állítsák be hellyel-közzel az árokba. Tőlem jobbra cseh landwehrek voltak az állásban. A tűzharc egész nap egyre dühösebb lett. Az oroszok szüntelenül srappelleztek és gránátoltak ránk.

Délután tőlünk jobbra az oroszok megrohmozták állásunkat, azonban támadásuk megtört mieink ellenállásán, minket továbbra is pokoli tűzharcral kötöttek le.

Okt. 19. Éjfélről hajnalig majdnem teljes tűzszünet állott be. Ezt arra használtuk fel, hogy árkunkat kimélyítettük, hogy legalább felülni tudjunk. Ha éjjel tűzszünet van, akkor hozzák ki nekünk az ételmet, amely kenyér, Sardinia és hideg konzervből áll. Undorodom a fagyús, hideg konzervtől, de mégis megeszem, mert az éhségtől piros és zöld karikák ugrálnak szemeim előtt. Amint világos lett, újból megkezdődött a tűzharc. A gránátok és srappellek össze-vissza, rendszertelenül csapkodnak az egész vonal mentén. Saját tüzéségünk alig viszonozza a tüzet. Csak néha hallunk egy-egy lövedéket az oroszok felé repülni.

Mindnyájunknak kinőtt a szakáll, piszkosak, nyakig sárosak vagyunk. Mozogni nem lehet, mert ha feláll valaki, fejlövést kap. Még így is, hogy az árok fenekén vagyunk, állandóan jelentik most ez, majd az a honvédem sebesült meg. Dél felé irtózatoss csattanás vág bele beszédünkbe. Elsötétedik előttem a világ, pár pillanat kell, míg magamhoz jövök, nyakam, fejem tele van földdel. Legényem mellettem holtsápadtan összefüggéstelen szavakat mond, mellette a küldöncöm pedig ül és halántékából ömlik a vér. Az árok félig bedőlt, rengeteg föld fekszik rajtunk és köztünk. Vállamon borzasztó fájdalmat érzek. Legényemnek semmi baja sem lett, a küldöncöm azonban azonnal meghalt. Úgy ülve maradt, egy félig elmondott mondat közepén, a fejébe fúródott repeszdarab megölte. Hozzánk másznak az embereim s kiszabadítanak kényelmetlen helyzetünkből.

A tűzharc folyt egész nap, ma ismét több sebesült ment hátra a szürkület beálltakor, észrevehetően fogy a létszámom. Éjjel, mikor csönd lett, kímásztunk egy kicsit az állásból az árok mögé, hogy elgémberedett tagjainkat egy kissé kinyújtsuk. A sok eső miatt állandóan vizes a ruha rajtam, úgy érzem, mintha egy nagy vizes borogatásba lennék becsomagolva. Csodá-

latos azonban, hogy még csak náthát sem kaptunk. Éjjel ismét Sardinia vagy hideg konzervet kapunk.

Okt. 20. Ma is, mint az előző napokon, hasonló tűzharc folyt. Egyik honvédemnek a félvállát leszakította egy repeszdarab. Még három könnyebben sebesült. Miután az orosz tüzéség folyton a lövészárkunkat döngeti, úgy össze-vissza van fűrkálva a föld, hogy a lövészárkok partjai meglazultak s minden robbanásnál újabb és újabb földcsomók csúsznak le az árok fenekére. Hiába ásunk és dolgozunk, a föld újból és újból omlik be ránk. A levegő puskapor és kénzagú, amely émelyítően kavargatja gyomrunkat.

Végre ma hátul is tudomásul vették, hogy bennünket agyonvernek az orosz gránátok s ma délfelé megindult a mi tüzéségünk ágyúzása is. Nagyszerűen löttek, úgyszólván minden lövés az orosz állásba talált. Pillanatok alatt csönd lett odaát, egy lövés nem sok, annyi sem esett, az orosz tüzéség is elhallgatott és végre mi egy kicsit fellélegzelhettünk. Nem minden káröröm nélkül figyeltük gránátjaink borzasztó pusztítását odaát az oroszoknál. Ez az ágyúzásunk úglátszik megszeppentette az oroszokat, mert mióta itt vagyunk, tehát cca egy hete, első délután volt, amikor csaknem lövés nélkül telt el az idő. Rendbe tudtuk úgy, ahogy szedni siralmas földözékünket, a beomlott földet kihánytuk, egy kicsit mozogni lehetett. Mindjárt élénkebb és magabízóbb lett az egész rajvonal.

Okt. 21. A tegnap délutáni csöndet, ma az eddigieknél még szörnyűbb ágyúzás követte. Ma úgyszólván nincs is robbanásszünet. Gránát gránát után robban. Nem halljuk egymás hangját a borzalmas lármában. Igyekszünk a mellvéd alá lyukakat vágni s abba belebújni, hogy legalább a repeszdarabok ellen védve legyünk. Minduntalan sebesülnek embereim közül. Nagy hézagok vannak már a lövészárkokban. Most kényelmesebben elférünk az igaz. A délelőtti folyamán megint elvisznek 4 embert mellőlem. Valamennyi gránát repeszdaraboktól sebesült. Az ide-oda röpködő repeszdarabok csúnya sivitással esnek le. Kövek, fadarabok esnek be hozzánk az árokba, hol itt, hol ott koppannak. A földdel megtömött ládák az orosz oldalazótűz ellen nagyon jól beváltak s ha csak egy kis deszkát vagy kátránypapírt tudunk tenni fejünk fölé tetőnek, már annak is óriási morális hatása van. Az eső még mindig esik, éjjel köd száll le, úgyhogy fokozottan ébren kell lennünk, nehogy az oroszok megleljenek.

Ma a mi tüzéségünk hallgat, ennek következtében odaát zavartalanul ágyúznak s döngetnek bennünket tőlük telhető hevességgel.

Este, mikor a felvételezők kijönnek, akkor támad egy kis mozgás. Ezek elmesélik, hogy mögöttünk az erdőig s az erdő széle tele van halottal. Valószínűleg a sebesülten kivánszorgókat ott érte a második golyó, amely végleg leterítette.

Okt. 22. Ugyanaz, mint tegnap, rettentő tűzharc, sebesülések, halottak, földbeomlás, eső.

Okt. 23. Éjjel is folyton áll az oroszok tüzelése, de reggel felé, mikor világosodni kezd, hirtelen elhallgatnak. Riadtan figyelünk fel. Kikémlelünk az

oroszkok felé s nem látunk semmit. A köd kezd oszlani. A csönd tovább tart. óvatosan kimászom az árokból s egy bokor mögé húzódva figyelek. Semmi. Jó idő telik el így, de odaát olyan csöndes minden, mintha eltűntek volna az oroszok.

Vissza akarok bújni az árokba és abban a pillanatban, amint beugrom, hirtelen éles fájdalmat érzek a balkaromban. A kabátujjamból csurog a vér, a balkezem kesztyűje tele vérrel, egy golyó szétroncsolta a baltenyeremet és úgylátszik a karba is kaptam lövést. Az egész balkarom élettelenül lóg alá s rettentő szaggató fájdalom hasogat belém. Kötözőcsomagunk már nincs, mind elhasználtuk, a vér erősen folyik. Jobbkezemmel szorítom másik csuklómát. Embereim valahogy kitolnak az árok mögé, szerencsére csak egy-egy figyelő lövés jön, egyébként csend. A bokrok és hullák között csúszom lassan az erdőig, ott talpraállva rohanok az erdőbe. Legényem utánam. Körülbelül egy félóráig megyek, rohanok az erdőben hátrafelé. Ismét megindul a rettentő ágyúzás. Végül nem bírok már futni s a vérvesztéstől halálosan elgyöngülve, összeesem.

Mire magamhoz tértem, egy kötözőhelyen fekszem szalmazsákon, körülöttem csönd s az ágyúzás csak messziről hallatszik be ide.

Legényem meséli aztán el, hogy az erdőben két bosnyák sebesültvivő vett fel s hozott le ide Nőve Miastoba, ahol bekötöztek.